פרשת וישלח

פרק לב (ד) וַיִּשְׁלַ֨ח יַעֲקֹ֜ב מַלְאָכִ֣ים׀ לְפָנָ֗יו אֶל־עֵשָׂ֛ו אָחִ֖יו אַ֣רְצָה שֵׂעִ֑יר שְׂדֵ֖ה אֱדֽוֹם׃ **(ה)** וַיְצַ֣ו אֹתָ֔ם לֵאמֹ֖ר כֹּ֣ה תֹאמְר֑וּן לַאדֹנִ֣י לְעֵשָׂ֗ו כֹּ֚ה אָמַ֣ר עַבְדְּךָ֣ יַעֲקֹ֔ב עִם־לָבָ֥ן גַּ֖רְתִּי וָאֵחַ֣ר עַד־עָֽתָּה׃

רש"י

לב:ד וישלח יעקב מלאכים - מלאכים ממש[91] :

לב:ה גרתי - לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר, אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני (לעיל כז כט) הוה גביר לאחיך, שהרי לא נתקיימה בי. דבר אחר גרתי בגימטריא תרי"ג, כלומר

רמב"ן

לב:ד יעקב ועשו – סימן לבנים בגלות אדום

נכתבה הפרשה הזאת להודיע כי הציל הקדוש ברוך הוא את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו, וישלח מלאך ויצילהו. וללמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו. ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו, וראוי לנו לאחז בדרכו של צדיק שנזמין

גור אריה

91 מלאכי חוץ לארץ שנשלחו לעשו (על "מלאכים ממש") **(ד) וישלח יעקב מלאכים ממש.** בב"ר (עה, ד) רבנן אמרי מלאכים ממש, ולא כמאן דאמר שלוחי בשר ודם. ויש מפרשים טעמייהו דרבנן - דלעיל אמרינן (כח, יב) "עולים ויורדים" 'עולים תחלה ואחר כך יורדים, מלאכים שליווהו בארץ היו עולים, ואחר כך ירדו מלאכי חוצה לארץ' (רש"י שם), וכאן היו שני מחנות המלאכים של ארץ ישראל ושל חוצה לארץ ביחד, והווי ליה גם כן לעלות תחלה של חוצה לארץ ואחר כך לירד של ארץ ישראל, ותירץ 'מלאכים ממש', פירוש דכאן שאני, דהוצרכו עדיין לו המלאכים של חוצה לארץ לשלוח אותם אל עשו אחיו. ומזה מדקדק דהוי 'מלאכים ממש'. ויש מפרשים דקשה לו למה באו מלאכי ארץ [ישראל] לחוצה לארץ נגדו (רש"י פסוק א), והרי עדיין רחוק מארץ ישראל, ובאו מלאכים של ארץ ישראל נגדו, ותירץ 'מלאכים ממש', רוצה לומר מאותן מלאכים של ארץ ישראל נטל מלאכים לשלוח אל עשו אחיו, מפני כי עשו היה רוצה למנוע אותו שלא יבא לארץ שנתן לו אביו, ועל מלאכים של ארץ [ישראל] לעשות שליחותו אל עשו, כדי שלא יבא לו מניעה מלבא אל הארץ :

ועל פירוש ראשון קשה דמה שפירש 'עולים תחלה ואחר כך יורדים' הוא בשביל שהקב"ה נצב עליו ולא היה בלא שמירה, אבל כאן למה היה למלאכים לעלות תחלה, דאם כן היה בלא שמירה, לפיכך היו שניהם יחד. מיהא יש לתרץ מדקרי ליה "מחנים" (פסוק ב) על שם שתי מחנות (רש"י שם), על כרחך אף כאשר היתה מחנה של ארץ [ישראל] לא נסתלקה אותם של חוצה לארץ, דאם נסתלקו של חוצה לארץ מיד, וזה נכנס וזה יוצא, לא שייך כאן 'שתי מחנות'. ולפי זה משמע שלכך באו המלאכים שישלח אותם יעקב, ולפי זה בודאי יפה עשה יעקב ששלח מלאכים, ואינו מוכח בב"ר (עה, ג) כך, אדרבה משמע שלא היה לו לשלוח מלאכים, שלא ידע עשו בהליכתו, ואמרו שם "מחזיק באזני כלב מתעבר על ריב לא לו" (ר' משלי כו, יז) מה ששלח מלאכים אל עשו :

ולפיכך נראה לי מה שפירש 'מלאכים ממש' מפני דהוי למכתב תחלה הטעם מפני מה שלח יעקב מלאכים, והוי ליה למכתב 'ויירא יעקב מפני עשו אחיו וישלח מלאכים' כדכתיב אחר כך (ר' פסוק ז) "וירא ויצר לו ויחץ הילדים", שנתן טעם למה חלק אותם לשתי מחנות, הכי נמי הוי למכתב כך 'וירא יעקב מפני עשו אחיו וישלח וגו'", אבל למכתב "וישלח יעקב" בלא טעם לא הוי למכתב, אלא מפני דקאי אדלעיל (ר' פסוק ב) "ויהי כאשר ראם ויאמר מחנה אלהים זה וישלח יעקב וגו'", ולכך סמך "וישלח יעקב" למעלה משום דאלעיל קאי. וכן משמע בב"ר, דקאמר בב"ר (עה, י) 'דבר אחר וישלח יעקב מלאכים מה כתיב למעלה מן הענין ויהי כאשר ראם וכו'', משמע מדסמך ליה לקרא של מעלה דרשו 'מלאכים ממש' :

ועוד אמרו שם בב"ר (עה, ד) 'אמר רבי חנינא בר חמא הגר שפחת שרה נזדמנה לה חמשה מלאכים (ר' רש"י טז, יג), זה שהוא אהובו של מקום על אחת כמה וכמה'. והקשה הרא"ם על זה שמזה אין ללמוד דהיו מלאכים ממש, דאם כן גבי משה דכתיב (במדבר כ, יד) "וישלח משה מלאכים" נמי נימא הכי דהוי מלאכים ממש, ועוד דגבי יהושע שאמרו (ב"ב עה.) 'פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה', וכתיב (ר' יהושע ב, א) "וישלח יהושע שני אנשים מרגלים", ותירץ הרא"ם דהכי פירושו - דמדסמך הך פרשה לפרשה של מעלה יש ללמוד שהיו מלאכים ממש. ואל תתמה איך שלח מלאכים ממש, על זה אמר דהא הגר שפחת שרה נזדמנה לה חמשה מלאכים, כך פירש הרא"ם. ואין מוכח כן מדברי ב"ר, אלא דבעי ללמוד מזה דהיו מלאכים ממש, דאם כן הוי ליה לסדר מלתא דרבי חנינא אהא דאמר "וישלח יעקב מלאכים" - 'מה כתיב למעלה מן הענין וכו'', ומדלא סדר דברי רבי חנינא אהא - שמע מינה דלא מהא ילף רבי חנינא שהיו מלאכים ממש, רק שהיה ראוי לזה יעקב שיהיו שלוחיו מלאכים ממש :

ומה שהקשה הרא"ם דהא מצינו "וישלח משה מלאכים וכו'", אין זה קשיא, דהא אמרינן למעלה בפרשת חיי שרה (רש"י כד, מב) 'אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים, דאילו פרשה של אליעזר כפולה בתורה', אף על גב ד"תורת משה" אקרי (מלאכי ג, כב), דהוא "עבד ה'" (דברים לד, ה), ולמה לא היה תורתו גם כן כמו שיחתן של עבדי אבות, אלא על כרחך לפני המקום חשוב ענין אבות יותר ויותר, לפי שהאבות הם התחלה ותולדה לבנים. וטעם זה ידוע למבין כי הוא דבר נפלא, כי האבות הם יסוד העולם בעבור שהם עיקר לכל ישראל, וגם השבטים הם אבות כל שבט ושבט לשבטו, כי ראובן - בני ראובן נקראו על שמו (במדבר א, כ), והם עיקר צורת העולם, כי כל אחד נחשב בפני עצמו עד שהוא עיקר הבריאה. והמלאכים אשר הם ניתנים לשמור העולם וממונים עליו - הם נמצאים עם האבות, שהם יסודות הבריאה. אבל משה רבנו עליו השלום אף על גב דפניו כפני החמה - אינו מן האבות בעבור שאינו התחלה, שאין אבות העולם רק אותם שהם התחלה, ומהם נתייסד העולם. לזה תמצא במדרש רבות בפרשת בראשית (א, ד) שקודם שנברא העולם - האבות היו במחשבה להיות נבראים, והיינו הטעם כי האבות הם עיקר העולם שממנו נתייסדו ישראל, וזה הטעם היו המלאכים נמצאים עם האבות :

וראה איך הבדל גדול יש בין האבות ובין משה רבנו עליו השלום, שהרי במדרש רבות פרשת יתרו (שמו"ר כח, א) 'כשעלה משה רבינו למרום בקשו מלאכי השרת לדחותו, מה עשה הקדוש ברוך הוא צר קסלתר פניו של משה רבינו עליו השלום כדמות אברהם, אמר להם לא זהו שירדתם אצלו'. ראה כי לא היה ראוי משה רבנו עליו השלום להתקיים בין המלאכים עד שנדמה פניו קלסתר פניו של אברהם :

(ו) וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ (ז) וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ (ח) וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ (ט) וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכֵּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃ (י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְקֹוָק הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃

רש"י

עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי[92] ולא למדתי ממעשיו הרעים׃

לב:ו ואשלחה להגיד לאדוני - להודיעה שאני בא אליך׃

למצא חן בעיניך - שאני שלם עמך ומבקש אהבתך׃

לב:ז באנו אל אחיך אל עשו - שהיית אומר אחי הוא, אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע, עודנו בשנאתו׃

לב:ח ויירא ויצר - ויירא שמאז יהרג, ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים׃[93]

לב:ט והיה המחנה הנשאר לפליטה - על כרחו כי אלחם עמו. התקין עצמו לשלשה דברים לדורון, לתפלה ולמלחמה. לדורון להלן (פסוק כב) ותעבור המנחה על פניו. לתפלה (פסוק י) אלהי אבי אברהם. למלחמה והיה המחנה הנשאר לפליטה׃

רמב"ן (המשך)

וגם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו, אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם, מלך אחד מהם גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו, ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפלטים. וכך אמרו בבראשית רבה (עו ג) אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו, אלו אחינו שבדרום, והיה המחנה הנשאר לפלטה, אלו אחינו שבגולה. ראו כי גם לדורות תרמוז זאת הפרשה׃

רמב"ן

עצמנו לשלשת הדברים שהזמין הוא את עצמו, לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה, לברוח ולהנצל, וכבר ראו רבותינו הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר (להלן לב ט, לג טו)׃

אל עשו אחיו ארצה שעיר - בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב, יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם, על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו. וכבר תפסוהו החכמים על זה. אמרו בבראשית רבה (עה ג) מחזיק באזני כלב וגו' (משלי כו יז). אמר לו הקדוש ברוך הוא, לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב׃

ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום, כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיים (ספר החשמונאים א ח) ומהם שבאו ברומה (כך כותב רבינו בויקרא כו טז), והיא היתה סבת נפילתם בידם, וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים (יוסיפון פרק סה)׃

לב:ט "והיה המחנה הנשאר לפליטה" – זרע יעקב לא יכלה בגלות

והיה המחנה הנשאר לפליטה - על דרך הפשט אמר זה באולי, כי אמר אולי ינצל המחנה האחד, כי בהכותו האחד יברחו האחרים, או תשוב חמתו, או תבא להם הצלה מאת השם. וכן אמרו בבראשית רבה (עו ג) למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת׃

ורש"י כתב, והיה המחנה הנשאר לפליטה, על כרחו כי אלחם עמו, התקין עצמו לשלשה דברים, לתפלה ולדורון ולמלחמה. וראיתי במדרש (קה"ר ט יח) מה עשה, זיינם מבפנים והלבישם בגדים לבנים מבחוץ, והתקין עצמו לשלשה דברים. וכן עיקר. והכונה בזה, כי יעקב יודע שאין זרעו כלו נופל ביד עשו, אם כן ינצל המחנה האחד על כל פנים׃

גור אריה

וזהו שהוקשה להם כי אחר שראינו שכל עניני האבות לצרכם באו המלאכים, כי צרכיהם לא היו צרכי אדם פרטי, אלא ענין כלל העולם, בעבור שהם יסודות העולם שהמלאכים ממונים עליהם, ואיך יתכן לומר כי מלאכים בשר ודם, בפרט ענין כזה שהוא צורך יעקב לשוב אל ארץ כנען אשר נתנה לו הארץ (לעיל כח, יג), ואיך נאמר 'מלאכי בשר ודם היו', ומפני זה סבר רבי חנינא כי מלאכים ממש היו. ודעת רבי חנינא דעת בפני עצמו, דלא למד מסמיכות הפרשיות׃

92 **נישואי שתי אחיות ברוח הקודש** (על "ותרי"ג מצות שמרתי") **תרי"ג מצות שמרתי.** ואם תאמר והא נשא שתי אחיות (פסחים קיט ע"ב), ויש לומר דזה היה על פי רוח הקודש, ומכל מקום תרי"ג מצות קיים שהרי לא נשא אחרות, רק אלו שנשא על פי רוח הקודש, וזה נקרא שקיים תרי"ג מצות. ועיין לקמן בפרשת ויגש (מו, י, אות ה)׃

93 **פחד יעקב שמא יגרום החטא** (על "ויירא ויצר") ויש מקשים למה היה ירא יעקב, והלא הבטיחו הקדוש ברוך הוא שנאמר (לעיל כח, טו) "והנה אנכי עמך ושמרתיך", ועכשיו היה מתירא, ובגמרא מתרץ בפרק קמא דברכות (ד.) ובפרק חלק (סנהדרין צח ע"ב) וכן פירש"י בסמוך (פסוק י) דלכך היה ירא - שמא יגרום החטא. ומקשים על זה מהא דבפרק קמא דברכות (ז.) כל דבור שיוצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה - אפילו על תנאי אינו חוזר, ואם כן למה

(יא) קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ (יב) הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃

רש"י

לב:יא קטנתי מכל החסדים - נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי, לכך אני ירא, שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו׃

ומכל האמת - אמיתת דבריך, ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני׃

כי במקלי - לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן׃

רמב"ן (המשך)

ולא הבינותי דעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבון, והוא רגיל לתרגם חסד ואמת "טיבו וקשוט" (לעיל כד מט, להלן מז כט). ואולי עושה חסדים, הצלתו, אשר הצילו פעמים רבות מכל צרותיו. ועשה אמת, כל הטוב הזה שהיה לו, כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד׃

והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת, כי היא מגזרת אמנה, כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם (ש"ב ז טז), ענין קיום, לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעיה לג טז), כאשר אמר היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמיה טו יח)׃

רמב"ן

לב:יא "קטנתי מכל החסדים" – ענוות יעקב

קטנתי מכל החסדים ומכל האמת - נתמעטו זכיותי על ידי חסדים ואמת שעשית עמי, לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו, לשון רש"י. ואיננו נכון בלשון הכתוב. ועוד, כי אמר אחרי כן ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים, ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אחר כך. ועוד, כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקדוש ברוך הוא בבית אל ובחרן, ואמר תחלה מה שנאמר לו בחרן, ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך, והוא שנאמר לו בצאתו מבית לבן (לעיל לא ג) שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. והנה אחרי כן לא היטיב לו בכל החסדים ובכל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם׃

אבל "קטונתי" לומר כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו, וכן מי יקום יעקב כי קטון הוא (עמוס ז ב), מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו. וכן אמרו בבראשית רבה (עו ה) קטונתי, רבי אבא אמר איני כדאי. והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר, והאמת הטובה אשר הבטיחו ואימת לו הבטחתו. יאמר שאיננו ראוי שיבטיחנו ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן, ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו׃

גור אריה

היה ייראּ, ואין לומר ד'נתלכלך בחטא' שאני כשהוא נתלכלך אחר ההבטחה, דהא ירמיה אמר לחנניה בן עזור (ר' ירמיה כח, ז, ט) "שמע נא הנביא אשר ידבר לשלום בבא דבר הנביא יוודע אשר שלחו ה'", ומוכח בזה כי הנביא אשר הוא לטובה - אי אפשר שישתנה אפילו בחטא, דאם לא כן איך יוודע בזה, שמא חטאו (כ"ה בראי"ם). ולא קשיא מהא דירמיה (יח, ט) "רגע אדבר וגו' לנטוע ולבנות ושב הגוי ההוא וכו'", התם בשכך דבר הקדוש ברוך הוא עם לבו, ולא יצא מפי הקדוש ברוך הוא לנביא, שאין בחלופו הכזבה, אבל כששלח הקדוש ברוך הוא הנביא להתנבאות לא ישתנה. וכך תירץ הרמב"ם ז"ל. וקשה על זה מהא דתניא (ברכות ד.) "עד יעבור עמך ה' עד יעבור וכו'" (שמות טו, טז) 'ראוים היו ישראל להיות נעשית להם נס בביאה שניה כמו בביאה ראשונה, אלא שגרם החטא', ואם כן איך יתכן כזה הבטחה שיצאה מפי הקדוש ברוך הוא וישתנה - והנביא ניבא בזה, וירץ הרד"ק ז"ל (ירמיה כח, ז) דהתם אם לא נתקיימה כולה - נתקיים מקצתה, אבל היכא שלא נתקיימה הנבואה כלל, כמו שהיה אצל ירמיה, בזה נראה שלא שלחו ה'. וכל אלו הדברים אין להם שורש ויסוד וענף׃

העיקר הוא כי חילוק יש בין הבטחה ובין נבואה, כי הדבר שלא נאמר אלא לשם הבטחה להבטיח את האדם - אין זה נבואה, שלא בא רק להבטיח את הצדיק לעשות עמו טוב, ובדין הוא שתבא לה שנוי מפאת המקבל, כי אחר שלא היתה רק מפני זכות אשר הובטח - ואותו המקבל אפשר שישתנה, וישתנה ההבטחה אשר הבטיח אותו הקדוש ברוך הוא. אמנם יבחן הנביא כאשר לא היה מתנבא להבטיח, רק שהוא אומר שכך שלחו להתנבאות שיהיה בעתיד, לא להבטיח. ולפיכך רוב דברי הנבואה הם בלשון עבר כאילו כבר נעשה, כלומר שכך נגזרה הגזירה לטובה מאת ה', לא כמו ההבטחה שהוא מבטיח את האדם לעתיד. וכל הבטחה היא אינה רק למקבל הבטחה, וכאשר ישתנה - משתנה, לאפוקי נבואה שהוא תולה הדבר בעצמו, לא בשום מקבל, רק בענין עצמו שכך יהיה. ומפני כי חנניא בן עזור אמר נבואתו כדכתיב בקרא (ר' ירמיה כח, ב) "הנה שברתי את עול מלך נבוכדנצר", כאילו כבר נעשה, ואין זה הבטחה, ובדבר הזה אמר לו ירמיה "שמע נא חנניא וגו'" (ר' שם, שם ז). וזה לשונם בב"ר בפרשה זאת (עו, ב) 'מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה', פירוש מפני כי בעולם הזה הם, ואפשר שישתנה מפאת המקבל. והרי מוכח בדברים אלו דבמקום הבטחה שאני׃

ועוד בב"ר (שם) - "ויען בניה בן יהודע אמן כן יאמר ה' וגו'" (ר' מ"א א, לו), והלא כבר נאמר (ר' דה"א כב, ט) "הנה בן נולד הוא יהיה איש מנוחה וגו'", אלא הרבה מקטרגין יעמדו מכאן'. הרי לך שבענין הזה שכבר שלח הקדוש ברוך הוא לדוד להתנבאות על שלמה המלך כדכתיב בקרא, ולא תוכל לתרץ כאחד מן הפירושים הנזכרים למעלה, שהרי שלחו להתנבאות ואפילו הכי היה ירא שמא לא תתקיים הנבואה, וכל זה מפני שאמרנו כי לא היה רק הבטחה לדוד, ולא היתה נבואה כמו שאר נבואות. ומה שהקשה (הרא"ם) מזה "עד יעבור עמך ה' וגו'" (שמות טו, טז), נבואה זאת לא נאמרה, אלא שכך ראוי לעשות ניסים בביאה שניה, דלא נזכר בפירוש, שאילו נזכר בפירוש שיהיו ניסים בביאה שניה - היה בודאי קשיא דהא לאו נתקיימה הנבואה, אלא התם לא בא רק להקיש, וההקש הזה שפיר הוא, דכך פירוש הכתוב - שקול לפני הקדוש ברוך הוא ביאה שניה כמו ביאה ראשונה, ואם כן בזה משמע כיון דשקול הוא ביאה שניה כמו ביאה ראשונה - לכל דבר הוא שקול, [גם] לעשות להם נס, דאין היקש למחצה (כריתות כב ע"ב), אלא שגרמה החטא לבטל שלא נעשה להם נס מפני החטא, ומכל מקום דבר הנביא יקום, שאמר כי שקולים הם לפניו בשוה, והיה ראוי בענין הנסים שיעשה להם נסים גם כן, אלא שגרם החטא.

(יג) וַאֲנִי אָמַרְתִּי הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃ (יד) וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא
וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ (טו) עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃ (טז)
גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃ (יז) וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו
עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ (יח) וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי
יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ (יט) וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא
שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃ (כ) וַיְצַו גַּם אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי
הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל־עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ (כא) וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר
אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ (כב) וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן
בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃

רש"י

לב:יג היטב איטיב[94] **-** היטב בזכותך, איטיב בזכות אבותיך׃

ושמתי את זרעך כחול הים - והיכן אמר לו כן, והלא לא אמר לו אלא (שם כח יד) והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שאמר לו (כח טו) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך, ולאברהם אמר[95] (כב יז) הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים׃

רמב"ן (המשך)

לב:יז "ורוח תשימו" – רמז להפוגה בין צרות הגלות

ורוח תשימו בין עדר - כדי להשביע עינו של אותו הרשע ולתוהו על הדורון. וסברו בבראשית רבה (עה יג) שיש בזה רמז, אמר יעקב לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותן זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם. עשה רמז שיהיו המסים והארנוניות שיגבו בני עשו מזרעו ברוח והפרש בין זו לזו׃

רמב"ן

לב:יג הבטחת ה' בחסד ולא בזכות המעשים

ואתה אמרת היטב איטיב עמך - אף על פי שהיתה פחדתו פן יגרום החטא, אמר עשית עמדי חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם, כל שכן שיש לעשות עמי חנם החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעי, ואין חטאי ראוי למנוע ממני הטובה אשר הבטחתני בה, כי גם מתחילה לא הייתי ראוי לה אם עונות תשמור לי, ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי, רק בחסדיך הרבים׃

ויש אומרים כי יעקב היה חומל על בניו ועל ביתו פן יכה אותם עשו, כי לא היה יודע בהבטחת והיה זרעך כעפר הארץ, אם על אלה או על אחרים, כי יתכן שימלט הוא לבדו וירבה עוד זרעו. ואיננו נכון בעיני, כי אם היתה זאת מחשבתו, איך אמר בתפלתו, ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך. ועוד, כי שם נאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך, ואם יהיו בניו נופלים בחרב אחיו אין ההבטחה הזאת קיימת, ולזה ירמוז באמרו היטב איטיב עמך, וכן ואיטיבה עמך, כי כל זה ממה שנאמר לו (לעיל לא ג) ואהיה עמך׃

אבל הכל מיראת חטא, כי דרך הצדיקים לירא תמיד, והיה מתירא אולי אפילו משיצא משם חטא בבואו בברית עם לבן עובד עבודה זרה או בדבר אחר. ושגיאות מי יבין׃

גור אריה

ועוד דהא "עד יעבור עמך ה'" הוא בעצמו גם כן הבטחה, דקאמר כי "עמך ה'" מפני שהם עמך אתה עושה להם ניסים תמיד, ובביאה שניה יש לך לעשות להם נסים כמו בביאה ראשונה, והרי היא הבטחה מפני שהם "עמך", ואם יגרום החטא - כיון שלא היה רק הבטחה בשביל שהם "עמך" - אין זה שינוי. וכאשר תדקדק בזה לא תמצא עוד קשיא. ועיין בפרשת שופטים (גו"א דברים יח, כב), ובספר גבורת ה' (פ"ז) שם בארנו יותר באורך, מכל מקום דברים אלו ברורים ולית בהו ספיקא׃

94 **זכות עצמו וזכות אבות** (על "היטב בזכותך, איטיב בזכות אבותיך") **(יג) היטב איטב היטב בזכותך איטב בזכות אבותיך וכו'.** ולא אמרינן 'דברה תורה כלשון בני אדם' (קידושין יז ע"ב), דפירשו התוספות בפרק אלו מציאות (לא ע"ב ד"ה דברה) דאפילו למאן דאמר 'דברה תורה כלשון בני אדם' - היכי דמוכח קרא דרשינן. והכי נמי מוכח קרא, דהא בודאי יש לו זכות אבות וזכות דידיה כדלעיל (רש"י פסוק ט) - שתי הבטחות הבטיחו הקדוש ברוך הוא; בצאתו מחרן הבטיחו בזכות אבות, שהזכיר לו האבות, ובצאתו מבית לבן - לא נאמר זכות אבות, וזכות עצמו הוא׃

95 **שלוש ברכות הזרע – כוכבים, חול ועפר** (על "ולאברהם אמר") **ולאברהם אמר כו'.** וקשה למה לא זכר הבטחת עצמו בפירוש "והיה זרעך כעפר הארץ" (לעיל כח, יד), ויש לומר דזכות אבות יותר גדול מזכות עצמו, דלא שייך בזה 'נתלכלך בחטא' כל כך, שהשם יתברך זוכר חסדי אבות לבנים אף על גב שאינם

(כג) וַיָּקָם֩ בַּלַּ֨יְלָה הוּא֜ וַיִּקַּ֣ח אֶת־שְׁתֵּ֣י נָשָׁיו֮ וְאֶת־שְׁתֵּ֣י שִׁפְחֹתָיו֒ וְאֶת־אַחַ֣ד עָשָׂ֗ר יְלָדָיו֙ וַיַּעֲבֹ֔ר אֵ֖ת מַעֲבַ֣ר יַבֹּֽק׃ (כד) וַיִּקָּחֵ֖ם וַיַּעֲבִרֵ֣ם אֶת־הַנָּ֑חַל וַיַּעֲבֵ֖ר אֶת־אֲשֶׁר־לֽוֹ׃ (כה) וַיִּוָּתֵ֥ר יַעֲקֹ֖ב לְבַדּ֑וֹ וַיֵּאָבֵ֥ק אִישׁ֙ עִמּ֔וֹ עַ֖ד עֲלֽוֹת הַשָּֽׁחַר׃ (כו) וַיַּ֕רְא כִּ֥י לֹא־יָכֹ֖ל ל֑וֹ וַיִּגַּ֛ע בְּכַף־יְרֵכ֖וֹ וַתֵּ֣קַע כַּף־יֶ֧רֶךְ יַעֲקֹ֛ב בְּהֵאָבְקֽוֹ עִמּֽוֹ׃ (כז) וַיֹּ֣אמֶר שַׁלְּחֵ֔נִי כִּ֥י עָלָ֖ה הַשָּׁ֑חַר וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א אֲשַׁלֵּחֲךָ֔ כִּ֥י אִם־בֵּרַכְתָּ֖נִי׃ (כח) וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו מַה־שְּׁמֶ֑ךָ וַיֹּ֖אמֶר יַעֲקֹֽב׃ (כט) וַיֹּ֗אמֶר לֹ֤א יַעֲקֹב֙ יֵאָמֵ֣ר עוֹד֔ שִׁמְךָ֖ כִּ֣י אִם־יִשְׂרָאֵ֑ל כִּֽי־שָׂרִ֣יתָ עִם־אֱלֹהִ֔ים וְעִם־אֲנָשִׁ֖ים וַתּוּכָֽל׃

רש"י

לב:כג ואת אחד עשר ילדיו - ודינה היכן היתה, נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו, ולכך נענש יעקב[96] שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב, ונפלה ביד שכם׃

לב:כה ויותר יעקב - שכח פכים קטנים וחזר עליהם׃

ופירשו רבותינו ז"ל שהוא שרו של עשו׃

לב:כז כי עלה השחר - וצריך אני לומר שירה ביום׃

ברכתני - הודה לי על הברכות שברכני אבי, שעשו מערער עליהם׃

לב:כט לא יעקב - לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה וברמיה כי אם בשררה ובגלוי פנים, וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף את שמך, ושם הוא מברכך, ואני שם אהיה ואודה לך עליהן, וזהו שכתוב (הושע יב ה) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו, בכה המלאך ויתחנן לו, ומה נתחנן לו (שם) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו, המתן לי עד שידבר עמנו שם, ולא רצה יעקב, ועל כרחו הודה לו עליהן, וזהו (פסוק ל) ויברך אותו שם, שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה׃

ועם אנשים - עשו ולבן׃

רמב"ן

לב:כו המאבק עם המלאך – רמז לדור השמד

וירא כי לא יכל לו - מלאכיו גבורי כח עושי דברו, ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו, כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו. ואמרו בבראשית רבה (עז ג) נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו, זה דורו של שמד. והענין כי המאורע כלו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לקעקע ביצתן, והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה כדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו, כמו שאמרו (שהש"ר ב ז) אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקדוש ברוך הוא אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד, אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול, ומה היו עושים בדורו של שמד, היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שיחיהן ומשיאין נפשותיהן מהן. ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע מזה, והכל סבלנו ועבר עלינו, כמו שרמז ויבא יעקב שלם׃

גור אריה

ראוים. אבל קשיא דמכל מקום היה ליעקב להזכיר ברכת "והיה זרעך כעפר הארץ" שזאת הברכה הוא כוללת אברהם ויעקב, כי לשניהם נאמר זה, אמנם נראה כי דבר זה דבר מופלג בחכמה, כי ישראל נתברכו בג' ברכות; ככוכבי השמים, וכחול אשר על שפת הים (לעיל כב, יז), וכעפר הארץ. ככוכבי השמים - כי רבוי כוכבי השמים כל אחד ואחד יש לו שם בפני עצמו והוא נספר, כדכתיב (ישעיה מ, כו) "המוציא במספר צבאם". כחול אשר על שפת הים - שאין מספר לו, ולא בא במספר. ואלו שני דברים לא היו בפעם אחד; כי בימי משה שהיו נספרים נמשלו ככוכבי השמים, כמו שאמר משה "והנכם היום ככוכבי השמים לרוב" (דברים א, י). ובימי שלמה - היו יהודה וישראל "כחול אשר על שפת הים" (ר' מ"א ד, כ). וכל אחד מעלה בפני עצמו; הראשון יותר חשוב מצד החשיבות, וזה יותר חשוב מצד הרבוי׃

אמנם רבוי "והיה זרעך כעפר הארץ" אין זה נאמר רק על התרבות בלבד, שהוא יוצא תמיד אל הפעל כמו המעיין שהוא מוסיף מים ונובע תמיד, ואין צריך שיהיה נמצא כלל רבוי מים, אף על גב שיקח הכל - סוף סוף הוא נובע ומתפשט. ולפיכך אמר "והיה זרעך כעפר הארץ", כי הארץ לרוב דקות חלקיה אין מספר להם, וברכה כזאת אין דבר בפעל, רק כאשר תמיד הוא מוסיף והולך - כאשר יקח חלק אחד עוד יש חלק בו אחר, ואין גבול ותכלית להם. ודבר זה אינו מצד התפשטות הרבוי, רק מצד ההתרבות, כמו המעיין הנובע תמיד מוסיף והולך, וברכה כזאת לא ימנע אף אם לא ישאר רק קצת - שמהם יבאו אחרים ויוסיף תמיד, שהרי אין ברכה זו רק כי אין גבול להם, ולא יבא לגבול וקצה, לאפוקי "והיה זרעך כחול אשר על שפת הים" (לעיל כב, יז) שברכה זאת מכח רבוי יש לו הרחבה, ובשביל כך אם ימעט - הרי אין כאן הרחבה. ולא כן הברכה "כעפר הארץ", שאין כאן הרחבה רק מצד הדקות, שדבר זה אינו רק שאין תכלית וסוף להם לדקות החלקים. ועיין בפרשת בלק אצל "מי מנה עפר יעקב" (במדבר כג, י) שם מבואר פירוש זה. ומה שלא הזכיר "ככוכבי השמים", מפני שאותה ברכה לא שייכא כאן, שהרי בא לומר מפני שנתברך ברבוי כחול אשר על שפת הים יהיה הוא וזרעו נשמרים מן החסרון, והבטחת "ככוכבי השמים" הוא נאמר על המעלה הגדולה שיהיה להם, לא על הרבוי, כי חול הים יותר, דכתיב (ר' הושע ב, א) "והיו בני ישראל כחול אשר על שפת הים"׃

96 אין לומר שצדיק נענש בלא חטא (על "נתנה בתיבה – ולכך נענש") **ולכך נענש יעקב.** דכבר אמרנו למעלה (לא, לב, אות יג) כי התורה אשר מדברת תמיד בצדקת הצדיק ומגלה צדקתו - אי אפשר לומר שיארע לו דבר רע ומכשול אלא אם תפרש באיזה מקום חטא, דאיך יתכן זה שמדבר בצדקת הצדיק - אם כן אין לנו לומר שעשה שום חטא אלא אם נכתב בפירוש - ואם כן איך בא מקרה לידו בזה, ולכך צריך להיות נכתב בתורה מה שחטא שבא לידו עונש, אבל מעצמינו אין לומר בשום פנים, לכך צריך לומר דכאן נכתב חטא של יעקב. ואין לומר שחטא הצדיק אין צריך להיות נזכר בתורה, שדבר זה אינו בודאי, כי

(לא) וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃ (לא) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃ (לב) וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃ (לג) עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃ פרק לג (א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ (ב) וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וְיַלְדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃ (ג) וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃ (ד) וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ (ה) וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָךְ וַיֹּאמֶר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ (ו) וַתִּגַּשְׁן הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ (ז) וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וְילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ (ח) וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ (ט) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃ (י) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃ (יא) קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃ (יב) וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ׃ (יג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן׃ (יד) יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃

רש״י

לב:ל למה זה תשאל - אין לנו שם קבוע, משתנין שמותינו, הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים:

לב:לב ויזרח לו השמש - לשון בני אדם הוא, כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר, זהו פשוטו. ומדרש אגדה ויזרח לו לצרכו, לרפאות את צלעתו, כמה דתימא (מלאכי ג כ) שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע, מיהרה לזרוח בשבילו:

לג:ב ואת לאה וילדיה אחרונים - אחרון אחרון חביב:

לג:ג עבר לפניהם - אמר אם יבא אותו רשע להלחם, ילחם בי תחילה:

לג:ד ויחבקהו - נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחוואות הללו:

וישקהו - נקוד עליו, ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי (בהעלותך סט), יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו. אמר ר׳ שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו:

לג:ז נגש יוסף ורחל - בכלן האמהות נגשות לפני הבנים, אבל ברחל יוסף נגש לפניה, אמר אמי יפת תואר, שמא יתלה בה עיניו אותו רשע, אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה, מכאן זכה יוסף לברכת (מט כב) עלי עין:

רש״י (המשך)

לג:ח מי לך כל המחנה - מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך, כלומר למה הוא לך. ופשוטו של מקרא [נאמר] על מוליכי המנחה. ומדרשו כתות של מלאכים פגע, שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו, ואומרים להם של מי אתם, והם אומרים להם של עשו, והן אומרים הכו הכו, ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא, ולא היו משגיחים עליו, בן בנו של אברהם הוא, ולא היו משגיחים, אחיו של יעקב הוא, אומרים להם אם כן משלנו אתם:

לג:ט יהי לך אשר לך - כאן הודה לו על הברכות:

לג:י אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו׳ - כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך, והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך, ועוד על שנתרצית למחול סורחני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך, כדי שיתירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול, איני יכול לו מעתה:

לג:יא יש לי כל - כל ספוקי, ועשו דבר בלשון גאוה (פסוק ט) יש לי רב, יותר ויותר מכדי צרכי:

לג:יד עד אשר אבא אל אדני שעירה - הרחיב לו הדרך, שלא היה דעתו ללכת אלא עד סכות. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו, והוא לא הלך. ואימתי ילך, בימי המשיח,

גור אריה

היתה התורה חס ושלום חסרה, שהרי כיון שזכרה בעונש הצדיק ומסברא לא חטא הצדיק, כי אין מדרך הצדיק שיחטא, ואם לא נזכר חטאו בתורה הרי תורת ה׳ שהיא תמימה (ר׳ תהלים יט, ח) - חסירה, ולפיכך בכל מקום שנזכר עונש הצדיק יזכר חטאו, ודבר זה נכון:

(טו) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ (טז) וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ (יז) וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ {ס}
(יח) וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ (יט) וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ (כ) וַיַּצֵּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
{ס} **פרק לד** (א) וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃ (ב) וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ (ג) וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ׃ (ד) וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ (ה) וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִּתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרַשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם׃ (ו) וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ׃

רש"י

שנאמר (עובדיה א כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומדרשי אגדה יש לפרשה זו רבים:

לג:טז וישב ביום ההוא עשו לדרכו - עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד.כ והיכן פרע להם הקדוש ברוך הוא, בימי דוד, שנאמר (ש"א ל יז) כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים:

לג:יח שלם - שלם בגופו, שנתרפא מצליעתו. שלם בממונו, שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו, שלא שכח תלמודו בבית לבן:

לג:כ ויקרא לו אל אלהי ישראל - לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל, אלא על שם שהיה הקדוש ברוך הוא עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס, להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם, כלומר מי שהוא אל הוא הקדוש ברוך הוא הוא לאלהים לי ששמי ישראל, וכן מצינו במשה (שמות יז טו) ויקרא שמו ה' נסי, לא שהמזבח קרוי ה', אלא על שם הנס קרא שם המזבח, להזכיר שבחו של הקדוש ברוך הוא, ה' הוא נסי. ורבותינו דרשוהו שהקב"ה קראו ליעקב אל[97] . ודברי תורה (ירמיה כג כט) כפטיש יפוצץ סלע, מתחלקים לכמה טעמים, ואני ליישב פשוטו ושמועו של מקרא באתי:

לד:א בת לאה - ולא בת יעקב, אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה, שאף היא יצאנית היתה, שנאמר (ל טז) ותצא לאה לקראתו (ועליה משלו המשל (יחזקאל טז מד) כאמה כבתה):

לד:ב וישכב אתה - כדרכה:

ויענה - שלא כדרכה:

לד:ג על לב הנערה - דברים המתיישבין על הלב, ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז, אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה:

רמב"ן

לג:כ "א-ל אלהי ישראל" – קריאת שמות בשבח הא-ל

ויקרא לו אל אלהי ישראל - לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל, אלא על שם שהיה הקדוש ברוך הוא עמו להצילו קרא שם המזבח על שם הנס, להיות שבחו של הקדוש ברוך הוא נזכר בקריאת המזבח, כלומר, מי שהוא אל הוא אלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמות יז טו), לא שהמזבח קרוי ה', אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקדוש ברוך הוא, ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו (מגילה יח א) שהקב"ה קראו ליעקב אל. ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני לישב פשוטו של מקרא באתי. כל זה לשון רש"י. והנה צדקו דברי הרב בפשוטו של מקרא, ויהי טעם "לו" כטעם קרא לו בנימין (להלן לה יח), וקורא לך גודר פרץ (ישעיה נח יב):

ודע כי המנהג הזה בישראל כן, שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל (במדבר ג לה), צורישדי (שם א ו), כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו, וכן עמנו אל (ישעיה ז יד), וכן שם המשיח ה' צדקנו (ירמיה לג טז), ושם ירושלים ה' שמה (יחזקאל מח לה). וכן יעשו בשמות מלאכים, גבריאל (דניאל ח טז), מיכאל (שם י כא), כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו:

אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל. ויהיה טעם "לו" כטעם בו, כדרך כי בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ ל), והחזיק לו (ש"ב טו ה), למי מריבה (במדבר כ כד). או יאמר ויקרא אל אלהי ישראל, וטעם "לו" כטעם אלכה לי אל הגדולים (ירמיה ה ה), לך לך מארצך (לעיל יב א):

ועל דרך האמת הוא כמדרש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגלה (יח א) מנין שקראו הקדוש ברוך הוא ליעקב אל, שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל. ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בבראשית רבה (עט ח) בלשון אחר, אמר לו, אתה אלוה

גור אריה

97 חותם האמת של יעקב (על "הקב"ה קראו ליעקב אל") **דרשו שהקב"ה קרא ליעקב אל.** וכך פירושו - 'ויקרא לו ליעקב אל', ומי קרא לו "אלהי ישראל". במגילה בפרק שני (יח.) דרשו כך, דאם לא כן 'ויקרא לו יעקב אל אלהי ישראל' מבעיא ליה, והוי פירוש שיעקב קרא כך למזבח, ומדכתיב "ויקרא לו אל

(ז) וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־
יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ (ח) וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ (ט)
וְהֵתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם׃ (י) וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ
וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ (יא) וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃ (יב) הַרְבּוּ עָלַי
מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה׃

רמב"ן

בעליונים ואני אלוה בתחתונים. ירמזו למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד. והכונה שהשכינה שורה בארץ ישראל. והמשכיל יבין׃

גור אריה

אלהי ישראל" הכי פירושו - שקרא ליעקב "אל", ומי קרא לו - "אלהי ישראל". ומפני שיעקב יש לו חותם של הקדוש ברוך הוא, שנאמר (מיכה ז, כ) "תתן אמת ליעקב" וחותמו של הקדוש ברוך הוא אמת (שבת נה.), קרא לו "אל"׃

ויש לך להבין גם כן למה קראו הקדוש ברוך הוא ליעקב "אל" - שהוא אלוה בתחתונים, כי העולם התחתון נתן הקדוש ברוך הוא לבני האדם, כדכתיב (לעיל א, כו) "וירדו בדגת הים ובעוף השמים", וכל האומות נתן הקדוש ברוך הוא תחת ישראל, כדכתיב (דברים כח, א) "ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ", ואין ספק כי הם עליונים על כל האומות, וכל האומות תחת רשותם וממשלתם בעשותם רצון בוראם, ומקודשים ומובדלים מכלל כל הנמצאים. ויעקב יצא ממנו האומה הישראלית שנקרא 'ישראל' על שמו, והוא סבה להם, ולפיכך אמר הכתוב "ויקרא לו אל אלהי ישראל", שהקב"ה קראו "אל" בתחתונים, שכל התחתונים תחת רשותו כמו שנתבאר לך למעלה, וכל זה מצד התחתונים בלבד׃

ויש היו גורסין בב"ר (עט, ח) 'אני אלוה בתחתונים ואתה אלוה בעליונים' בשביל שאיקונין של יעקב חקוק בכסא הכבוד, והיא גירסת הרמב"ן. ואינה נכונה כלל הגירסא הזאת, רק הדברים כמו שאמרנו, כי איך אמרו ז"ל דבר שאין לו משמעות 'אתה אלוה בעליונים ואני בתחתונים', ואיך יובן דבר זה, אף על גב שדברו רז"ל דברים נעלמים - מכל מקום הדברים הנגלים יש להם הבנה, אבל לדבר זה אין לו הבנה כלל, ולא דברו חכמים כלל בעניין הזה. וגם לסוד שרמז הרב - איני מודה לו כלל שיהיה קורא לו אלוה בעליונים. והמדקדק בדברי ב"ר לא יפרש כך כלל אף לדברי הרמב"ן שגורס 'אני אלוה בתחתונים וכו'', ולפי גירסתו הפירוש כך ; אני אלוה בתחתונים ואתה אלוה אף בעליונים, כך יש לפרש לפי גרסתו. אבל אני אומר שאם הגרסא נכונה 'אני אלוה בתחתונים ואתה אלוה בעליונים' - הם דברי יעקב שאמר כך להקב"ה, 'אני אלוה בתחתונים ואתה אלוה בעליונים', ולפירוש זה "ויקרא לו אל אלהי ישראל" כמשמעו, שיעקב קרא להקב"ה כך, ודרשו שאמר לו 'אני אלוה בתחתונים' - מפני שהוקשה להם למה הוא "אל אלהי ישראל" בלבד, אלא הפירוש שכך אמר 'אני אלוה בתחתונים ואתה אלוה בעליונים', ולכך הוא "אל אלהי ישראל", שהוא אלהי האלקים (דברים י, יז), שהוא אלהי יעקב שהוא אלוה תחתונים, וזה פשוט׃

ובמקום אחר בויק"ר בפרשת בחקותי (לו, ד) פרשו סוד זה ביותר מפורש ; "ועתה כה אמר ה' בראך יעקב ויוצרך ישראל" (ישעיה מג, א) 'אמר הקדוש ברוך הוא לעולמו עולמי עולמי אומר לך מי בראך מי יצרך - יעקב בראך יעקב יוצרך, וכתיב בוראך יעקב יוצרך ישראל', ודבר זה יש לך להבין כאשר תדע מעלת יעקב ומדריגתו ממה שנתבאר לך בפרשת ויצא (כח, יא, אות יז), ומפני כי שם הארכנו, ואולי יקשה לאדם הבנתו, נחזור הדבר בכאן בקצור [ו] יובן לך הדברים על בורים, ותדע מעלת יעקב שהוא אלוה בתחתונים, כי מעלתו שהוא קדוש נבדל מעניני הגוף, ולכך נאמר (ישעיה כט, כג) "והקדישו את קדוש יעקב", וכל קדוש יש לו מעלה נבדלת מן הגוף, ובשביל זה הוא אלוה בתחתונים. ובשביל מעלתו זאת שהוא קדוש נבדל מן הגוף אמר בפרק גיד הנשה (חולין צא ע"ב) כתיב (לעיל כח, יא) "ויקח מאבני המקום", וכתיב (שם שם יח) "ויקח האבן אשר שם מראשותיו", אמר ר' יצחק מלמד שנתקבצו כל האבנים למקום אחד וכל אחת אמרה עלי יניח צדיק ראשו, תנא וכולם נבלעו באחת, ופירוש זה כי כאשר קנה יעקב באותו לילה מעלתו שיהיה קדוש נבדל, ובדבר שהוא נבדל מן הגוף אין רבוי וחלוק, ולפיכך אילו היה אדם אחר אפשר היה לרבוי אבנים שיהיו תחת ראשו, כי כל גוף וגשם יש בו רבוי גם כן, אבל יעקב מעלתו נבדלת מן הגשמיות, ולפיכך אי אפשר לו להתחבר לו אבנים ביחד, ומפני שהיו הרבה תחת ראשו היה כל אחד ואחד אומר 'עלי יניח צדיק ראשו', ולפיכך כתיב "ויקח את האבן אשר שם מראשותיו", שלא היה חבור אבנים תחת ראשו - רק אבן אחד, שכל חלק וחלק יפנה אליו מצד עצמו, וכל אחד מתחבר אליו במה שהוא משלים הכל, ולכך כל אחד אמר 'עלי יניח צדיק את ראשו'. ובברייתא מסיק ש'כלם נבלעו באחת', וזה מפני כי אין ראוי אל הנבדל רבוי החלקים, שאין רבוי בנבדל, ולא יצטרף אליו רבוי. גם אין ראוי שיצטרף אליו חלק אחד פרטי, במה שאין פרטי וחלק שייך בנבדל, לכך נעשו כל האבנים אחד, ומצד זה מצטרפים אל הנבדל במה שהם הכל והם אחד, ודבר זה מצטרף אל הנבדל. ראיה לזה שהזכיר השם מלא על עולם מלא ואחד. וראוי היה נס זה ליעקב נעשה באותה לילה שקנה מעלתו, וכבר הארכנו עוד בפרשת ויצא (לעיל כח, יא, אות יז) הרבה, אך כתבנו זה כאן להודיע מעלת יעקב שהוא נקרא 'אלוה בתחתונים', שהרי 'אלוה' הוא מי שהוא קדוש מענייני הגוף, וזהו יעקב. וכל הפרושים אשר אמרנו הכל שורש אחד ודבר אחד, וכאשר יש לך להבין תמצא דברים אלו׃

(יג) וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֶת דִּינָה אֲחֹתָם׃ (יד) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם
לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־ חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ (טו) אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם
אִם תִּהְיוּ כָּמֹנוּ לְהִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ (טז) וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם
אֶחָד׃ (יז) וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃ (יח) וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם
בֶּן־חֲמוֹר׃ (יט) וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃ (כ) וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם
בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר׃ (כא) הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ
אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם׃ (כב) אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ
הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃ (כג) מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם
הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃ (כד) וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־
זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃ (כה) וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה
אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ (כו) וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרָגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה
מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ (כז) בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבְזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ (כח) אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם
וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֶת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ (כט) וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ (ל) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי
וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ (לא) וַיֹּאמְרוּ הֲכִזּוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ {פ} **פרק לה** (א)
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאָה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו
אָחִיךָ׃ (ב) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ
שִׂמְלֹתֵיכֶם׃

רש"י

לד:יג במרמה - בחכמה׃

אשר טמא - הכתוב אומר שלא היתה רמיה, שהרי טמא את דינה אחותם׃[98]

לד:כה שני בני יעקב - בניו היו, ואף על פי כן נהגו עצמן שמעון ולוי, כשאר אנשים שאינם בניו, שלא נטלו עצה הימנו׃

אחי דינה - לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה׃

לד:ל עכרתם - לשון מים עכורים, אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה, מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב, אלא שהיו אומרים (שמות כג ל) עד אשר תפרה ונחלת את הארץ, לפיכך היו שותקין׃

לד:לא הכזונה - הפקר׃

לה:א קום עלה - לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך׃

לה:ב הנכר - שיש בידכם משלל של שכם׃

רמב"ן

לד:יג מעשה שכם – מחלוקת הרמב"ן והרמב"ם בחיוב אנשי העיר

ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה - הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו, אבל הזקן לא ענה אותם דבר, כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו, כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל׃

ויש כאן שאלה, שהדבר נראה כי ברצון אביה ובעצתו ענו, כי לפניו היו, והוא היודע מענם כי במרמה ידברו, ואם כן למה כעס. ועוד, שלא יתכן שיהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה. והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה, ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה, והאב ארר אפם להם לבדם׃

והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר, כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר, ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את

גור אריה

98 חיוב אנשי שכם – שיטת הרמב"ם (על "שלא היתה רמיה") **(יג) הכתוב אומר כו'.** דאם לא כן "אשר טמא אחותם" למה לכתוב, כי לא דברו הם "אשר טמא (ו) את דינה אחותם", דהא במרמה השיבו, ואם היו אומרים להם "אשר טמא (ו) דינה אחותם" היו מבינים כי במרמה הם מדברים, אלא בודאי

(ג) וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ (ד) וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ (ה) וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ (ו) וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ (ז) וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ (ח) וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ {פ} (ט) וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ (י) וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ (יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ (יב) וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃

רש"י

והטהרו - מעבודה זרה׃

והחליפו שמלותיכם - שמא יש בידכם כסות של עבודה זרה׃

לה:ח ותמת דבורה - מה ענין דבורה בבית יעקב, אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב (כז מה) ושלחתי ולקחתיך משם, שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם, ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיה׃

תחת האלון - בשפולי מישרא, שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה, ומישור של בית אל היו קורין לוח אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני, שהוגד לו על אמו שמתה. ואלון בלשון יווני אחר. ולפי שהעלימו את יום מותה, שלא יקללו הבריות הכרס שיצא ממנו עשו, אף הכתוב לא פרסמו׃

לה:י לא יקרא שמך עוד יעקב - לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד׃

לה:יא ומלכים - שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין, שעדיין לא נולד. (ופסוק זה דרשו אבנר כשהמליך איש בושת, ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין, דכתיב (שופטים כא א) איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה, וחזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקדוש ברוך הוא אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו׃

רמב"ן

בתם מבית שכם, וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם, ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר׃

ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו, והראוי להם שיהרגו שכם לבדו. וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם, כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם׃

ורבים ישאלו, ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי. והרב השיב בספר שופטים (רמב"ם הלכות מלכים פ"ט הי"ד) ואמר שבני נח מצווים על הדינים, והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן, ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף, ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל, והם ראו וידעו ולא דנוהו׃

ואין דברים הללו נכונים בעיני, שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם, ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים, וענש אותם וחלקם והפיצם, והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם׃

ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין

גור אריה

הכתוב אומר "כי טמא דינה אחותם" ולא הוי זה מרמה. אך קשה אם שכם חטא כל העיר מה חטאו להרוג, ותירץ הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ט הי"ד) דבני נח מצווים על הדינין, ועבירה אחת שעובר - נהרג על ידו, וכאן ראו המעשה הרע הזה ולא דנוהו, לכך היו חייבין מיתה שלא היו דנין אותם. ובאמת דבר תימה הם אלו הדברים, כי איך אפשר להם לדון את בן נשיא הארץ (פסוק ב), כי היו יראים מהם, ואף על גב שנצטוו על הדינין - היינו כשיוכלו לדון, אבל אונס רחמנא פטריה (ב"ק כח ע"ב), ואיך אפשר להם לדון אותם׃

ונראה דלא קשיא מידי, משום דלא דמי שני אומות, כגון בני ישראל וכנעניים, שהם שני אומות, כדכתיב (פסוק טז) "והיינו לעם אחד" - ומתחלה לא נחשבו לעם אחד, ולפיכך הותר להם ללחום כדין אומה שבא ללחום על אומה אחרת, שהתירה התורה. ואף על גב דאמרה התורה (דברים כ, י) "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום", היינו היכי דלא עשו לישראל דבר, אבל היכי דעשו לישראל דבר, כגון זה שפרצו בהם לעשות להם נבלה, אף על גב דלא עשה רק אחד מהם - כיון דמכלל העם הוא, כיון שפרצו להם תחלה - מותרים ליקח נקמתם מהם. והכי נמי כל המלחמות שהם נמצאים כגון "צרור את המדיינים וגו'" (במדבר כה, יז), אף על גב דהיו הרבה שלא עשו - אין זה חילוק, כיון שהיו באותה אומה שעשה רע להם - מותרין לבא עליהם למלחמה, וכן הם כל המלחמות׃

(יג) וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ׃ (יד) וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃ (טו) וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל׃ (טז) וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ׃ (יז) וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן׃ (יח) וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין׃ (יט) וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃

רש"י

גוי וקהל גוים - שגוים עתידים בניו להעשות כמנין הגוים שהם שבעים אומות, וכן כל הסנהדרין שבעים. דבר אחר שעתידים בניו להקריב איסור במות כגוים בימי אליהו׃

לה:יג במקום אשר דבר אתו - איני יודע מה מלמדנו׃

לה:יז כי גם זה - נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה, ועם בנימין נולדה תאומה יתירה[99] ׃

לה:יח בן אוני - בן צערי׃

בנימין - נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען, שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים, כמו שנאמר (במדבר לג מ) בנגב בארץ כנען, (לעיל יב ט) הלוך ונסוע הנגבה׃

בנימין - בן ימין, לשון (תהלים פט יג) צפון וימין אתה בראתם, לפיכך הוא מלא׃

רמב"ן (המשך)

ואם נאמין בספר "מלחמות בני יעקב" (הוא ספר הישר) בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות, ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה, כאשר יספר בספר ההוא. ורבותינו (ב"ר פ י) הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי (להלן מח כב), אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם, חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן, כמו שכתב רש"י שם. אבל הכתוב יקצר בזה, כי היה נס נסתר, כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו, כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים, ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל, אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם, ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב, כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב. וזה טעם "חתת אלהים", כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה, ולכך אמר (להלן לה ו) ויבא יעקב לוזה הוא וכל העם אשר עמו, להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה׃

לה:טז "כברת ארץ" – עדות הרמב"ן מקבר רחל

כברת ארץ - מנחם פירש לשון "כביר", מהלך רב. ואגדה (ב"ר פב ז), בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי והסתו עבר

רמב"ן

וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל, ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן. ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל, ואם לא עשו כן אינן נהרגין, שזו מצות עשה בהם, ולא אמרו (סנהדרין נז א) אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן, ולא תיקרא אזהרה אלא המניעה בלאו, וכן דרך הגמרא בסנהדרין (נט ב)׃

ובירושלמי אמרו בדינין של נח, הטה דינו נהרג, לקח שחד נהרג. בדיני ישראל, כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו, וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו, אבל בדיניהם אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו. נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם, כי תוספת היא בישראל לא תגורו מפני איש (דברים א יז), אל תכניס דבריך מפני איש (סנהדרין ו ב), וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו׃

ומה יבקש בהן הרב חיוב, וכי אנשי שכם וכל שבעה עממין לא עובדי עבודה זרה ומגלה עריות ועושים כל תועבות השם היו, והכתוב צווח עליהן בכמה מקומות (דברים יב ב) על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וגו', לא תלמד לעשות וכו' (שם יח ט), ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו' (ויקרא יח כז), אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין׃

אבל ענין שכם, כי בני יעקב, בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת, והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם, וסרים אל משמעתו, ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם, ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני, ושם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר, שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד, והם היו בוחרים בהם ובעטו בדבורם, ואולי ישובו אל ה' והרגו אותם חנם, כי לא הרעו להם כלל. וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם (להלן מט ה)׃

גור אריה

99 תחת תאומת יוסף (על "תאומה יתירה עם בנימין") **(יז) ועם בנימין נולדה תאומה יתירה.** ואם תאמר ולמה נולדה עם בנימין תאומה יתירה, ויש לפרש כי עם יוסף לא נולד שום תאומה, וכן יש במדרש בפירוש (פרקי דר"א פרק לו) שלא נולדה עם יוסף תאומה לפי שהוא ראוי לישא את אסנת בת פוטיפרע במצרים (להלן מא, מה), ולפיכך לא נולד תאומה עמו - ונולדה התאומה עם בנימין אחיו, כי כן דרשו (סוטה לו ע"ב) גם כן שהיה ראוי יוסף להעמיד י"ב

(כ) וַיֶּאֱצֹב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קִבְרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קִבֶּרֶת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃ (כא) וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלָה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־
עֵדֶר׃ (כב) וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ וַיִּהְיוּ בְּנֵי־
יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃ (כג) בְּנֵי לֵאָה בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן׃ (כד) בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף
וּבִנְיָמִן׃ (כה) וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ (כו) וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ
בְּפַדַּן אָרָם׃ (כז) וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ (כח)
וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃ (כט) וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ
עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ {פ} פרק לו (א) וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו הִוא אֱדוֹם׃ (ב) עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־
אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־ צִבְעוֹן הַחִוִּי׃

רש״י

לה:כב וישכב - מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה. ולמה בלבל וחלל יצועיו, שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה, בא ראובן ותבער עלבון אמו, אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, לכן בלבל׃

ויהיו בני יעקב שנים עשר - מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה, ומעתה ראוים להמנות, ומנאן. ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכולן שוין, וכולן צדיקים, שלא חטא ראובן׃

לה:כג בכור יעקב - אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור׃

בכור יעקב - בכור לנחלה, בכור לעבודה, בכורש למנין, ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים׃

לה:כט ויגוע יצחק - אין מוקדם ומאוחר בתורה, מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק שתים עשרה שנה, שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה, שנאמר (לעיל כה כו) ויצחק בן ששים שנה וגו׳, ויצחק מת בשנת מאה ועשרים ליעקב, אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה, נשארו מאה ועשרים, ויוסף נמכר בן שבע עשרה שנה, ואותה שנה שנת מאה ושמונה ליעקב. כיצד, בן ששים ושלש נתברך, וארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר, הרי שבעים ושבע, וארבע עשרה עבד באשה, ובסוף ארבע

רמב״ן

ועדיין השרב לא בא. ואין זה פשוטו של מקרא, שהרי בנעמן מצינו (מ״ב ה יט) וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע, לשון רש״י׃

והנכון מה שחשב בו ר׳ דוד קמחי כי הכ״ף לדמיון ואיננה שרשית, ומוצא המלה, היו לברות למו (איכה ד י), ותברני לחם (ש״ב יג ה), ענין אכילה מועטת בבקר, ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד לעת האוכל, כי כן ישערו כל הולכי דרך׃

זה כתבתי תחילה, ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם, שבח לאל הטוב והמטיב, ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל. והנה הוכחש הפירוש הזה, וגם דברי מנחם. אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש״י, ואין בו תאר רק הסכמה כרוב השמות, והכ״ף לשמוש שלא נמדד בכוון. ואם יהיה השם הזה מתואר, יתכן שיהיה ברת כמו בת, מלשון מה ברי ומה בר בטני (משלי לא ב), והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות, כמו למיל היום, ויאמר לה ״בת ארץ״, כי המדה כמו בת לפרסה, או למדה אחרת ידועה בימים ההם׃

וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה, אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות, והרמה אשר בהר אפרים (ש״א א א) רחוק ממנה יותר משני ימים. על כן אני אומר

גור אריה

שבטים אלמלא שיצא הזרע מבין אצבעותיו, ואפילו הכי נולדו מבנימין אחיו ונקראו על שם יוסף, דהרי נולדו מיוסף שתים (להלן מו, כ) ומבנימין עשרה (שם, שם, כא), הכל שנים עשר, ונקראו תולדות בנימין על שם יוסף, ״בלע״ ו״בכר״, ״בלע״ - שנבלע בין האומות, ו״בכר״ שהיה בכור, כדאיתא בפרשת מקץ בפירוש רש״י (להלן מג, ל) ממדרש חכמים (סוטה לו ע״ב), ולפיכך גם אשתו שהיתה ראויה ליוסף באה מבנימין, ונולדו עם בנימין שתי תאומות כדי שיולד ממנה הבנים שהיו ראוים ליוסף גם כן׃

אמנם עיקר הדברים מה שהיה לבנימין תאומה יתירה וליוסף לא היתה תאומה כלל הוא מפני כי יוסף הוא הראש ממטתו של יעקב, והוא שאמר עליו (להלן לז, ב) ״ואלה תולדות יעקב יוסף״ שהוא העיקר של תולדות יעקב (רש״י שם), ולפיכך נולד יחידי כמו כל דבר שהוא שורש הדבר ועיקרו שהוא אחד. ובנימן היו לו שני תאומות בעבור שהוא היה הסוף, וכמו שהראש ראוי שלא יהיה לו תאומה, כך הסוף יש לו רבוי תאומה, בעבור שכל סוף הוא השלמת הכל - יש בזה השלמה מיוחדת יותר מן שלימות החלק, ולפיכך עם בנימין שהוא האחרון ועמו נשלמו שנים עשר שבטים - נולדה נקיבה יתירה; האחת מה שהוא אחד מן השבטים ויש לו זוג, ועוד אחת מה שיש לבנימין השלמה יתירה כמו שאמרנו, לכך נולדה עמו עוד תאומה אחת, שהנקיבה היא השלמת האדם. וכן היה בהבל נולדה עמו תאומה יתירה (רש״י לעיל ד, א) לטעם זה, והבן זה מאד. לכך ב׳ בחינות יש בבנימין; האחד מצד עצמו כמו שאר השבטים, והבחינה השני מצד שהוא השלמת השבטים, וזה דבר בפני עצמו, ולפיכך נולדו עמו שתי תאומות. [נמצא כי שלשה חילוקים יש; יוסף - שהוא ראש, ואין שייך בראש השלמה כלל, שהרי הוא ראש, לכך לא נולד שום נקבה - שהיא השלמה - עמו. שאר שבטים - שכל אחד יש בו השלמה למי שהוא אחריו, נולד נקבה, שכל נקבה היא השלמת הזכר, לכך נולד השלמתם עמו. אבל האחרון - מפני שיש בו שתי השלמות, שהוא משלים מה שלפניו, ומפני שהוא אחרון - משלים הכל, ויש בו ב׳ השלמות, נולדו עמו ב׳ נקבות, שכל נקבה - השלמה.]׃

(ג) וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ (ד) וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ (ה) וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יעיש יְעוּשׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (ו) וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ (ז) כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃ (ח) וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ (ט) וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדֹום בְּהַר שֵׂעִיר׃ (י) אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יא) וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ (יב) וְתִמְנַע| הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יג) וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יד) וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־יעיש יְעוּשׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ (טו) אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְּנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף קְנַז׃ (טז) אַלּוּף־קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ (יז) וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יח) וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ (יט) אֵלֶּה בְּנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ {ס} (כ) אֵלֶּה בְּנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ (כא) וְדִישׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ (כב) וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ (כג) וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃

רש״י

עשרה נולד יוסף, שנאמר (לעיל ל כה) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳, הרי תשעים ואחת, ושבע עשרה עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה. (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה עשרים ושתים שנה, שנאמר (להלן מא מו) ויוסף בן שלשים שנה וגו׳, ושבע שנים שובע ושנתים רעב הרי עשרים ושתים, וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו מאה ושמונה):

לו:ג בשמת בת ישמעאל - ולהלן קורא לה (כח ט) מחלת. מצינו באגדת מדרש ספר שמואל (פרק יז) שלשה מוחלין להן עונותיהם[100] גר שנתגייר, והעולה לגדולה, והנושא אשה, ולמד הטעם מכאן, לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיה:

לו:ז ולא יכלה ארץ מגוריהם - להספיק מרעה לבהמות שלהם. ומדרש אגדה (פסוק ו) מפני יעקב אחיו, מפני שטר חוב של גזירת (טו יג) כי גר יהיה זרעך, המוטל על זרעו של יצחק, אמר אלך לי מכאן, אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת, ולא בפרעון השטר. ומפניו הבושה, שמכר בכורתו:

רמב״ן

שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע (ירמיה לא יד), מליצה כדרך משל, לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבנה בנימין, כי איננו שם, והיא חרבה מהם. לא נאמר בכתוב ״ברמה רחל מבכה על בניה״, אבל אמר כי שם נשמע הקול:

ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם, לפי שצפה ברוח הקודש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בנה בנימן, והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין. וכך אמרו בספרי (זאת הברכה לג יא) בחלקו של בנימין מתה, כדאיתא בפרשת וזאת הברכה. וראיתי ליונתן בן עוזיאל שהוא מרגיש בזה, ואמר קל ברום עלמא אשתמע, ותרגם כל הכתוב על כנסת ישראל:

רש״י (המשך)

לו:יב ותמנע היתה פילגש - להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה, שנאמר (פסוק כב) ואחות לוטן תמנע, ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה, מן

גור אריה

100 **חתן, נשיא וגר – בריה חדשה** (על ״שלשה מוחלין להן עונותיהם״) **(ג) ג׳ הקדוש ברוך הוא מוחל להן וכו׳.** והטעם דכל אלו בריה חדשה הם, ומכיון דאינם בריה ראשונה - הקדוש ברוך הוא מוחל להם. ואלו שלשה דברים הם מחולקים; הנושא אשה - קודם זה היה פלג גופא, וכשנשא - הוא גוף שלם. ונשיא העולה לגדולה - קודם היה אדם אחד ועתה נחשב כמו הכלל, והוא יותר מאדם פרטי. וגר שנתגייר אדם אחר לגמרי. הנה השנוי שימצא באלו שלשה

(כד) וְאֵלֶּה בְּנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בְּרָעֹתוֹ אֶת־ הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃ (כה) וְאֵלֶּה בְּנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃ (כו) וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ (כז) אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ (כח) אֵלֶּה בְּנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ (כט) אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלְוּף לוֹטָן אַלְוּף שׁוֹבָל אַלְוּף צִבְעוֹן אַלְוּף עֲנָה׃ (ל) אַלְוּף דִּישֹׁן אַלְוּף אֵצֶר אַלְוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֹּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ {פ} (לא) וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ (לב) וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירֹו דִּנְהָבָה׃ (לג) וַיָּמָת בֶּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ (לד) וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ (לה) וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירֹו עֲוִית׃ (לו) וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ (לז) וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ (לח) וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־ עַכְבּוֹר׃ (לט) וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירֹו פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־ מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ (מ) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלְוּף תִּמְנָע אַלְוּף עַלְוָה אַלְוּף יְתֵת׃ (מא) אַלְוּף אָהֳלִיבָמָה אַלְוּף אֵלָה אַלְוּף פִּינֹן׃ (מב) אַלְוּף קְנַז אַלְוּף תֵּימָן אַלְוּף מִבְצָר׃ (מג) אַלְוּף מַגְדִּיאֵל אַלְוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמוֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם׃ {פ}

רש"י

החורים שישבו בה לפנים, אמרה איני זוכה להנשא לך, הלואי ואהיה פילגש.

לו:לא ואלה המלכים וגו' - שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם, ואלו הן שאול, ואיש בשת, דוד, ושלמה, רחבעם, אביה, אסא, יהושפט. ובימי יורם בנו כתיב (מ"ב ח כ) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך, ובימי שאול כתיב (מ"א כב מח) ומלך אין באדום נצב מלך׃

גור אריה

דברים. ולפיכך נמחלו עונותיו כי נעשה יותר שלם; וזה כי איש הנושא אשה כל אחד נקרא מתחילה חצי אדם, כי זכר בלא נקיבה פלג גופא מיקרי, ועתה גוף שלם בריה חדשה. גר שנתגייר כקטן שנולד דמי (יבמות כב.), והוא בריה חדשה. ועולה לגדולה בריה אחרת, דמתחלה לא היה נחשב רק יחיד, ואחר שהוא עולה לגדולה נחשב כמו הכלל. ואם תאמר למה לא כתב לך 'מחלתי' בשאר נשואים, ולמה כתב כאן, ויש לומר דודאי היה לבת ישמעאל ב' שמות, והכתוב קור אותה אצל נשואיה "מחלת" (לעיל כח, ט) לומר כי מוחל עונותיה על ידי נשואים, ומדלא קראה בשם אחר דרשו כך׃